

Kripcó Edit*

**ÖNARCKÉP ÍRÓI MÓDRA,
AVAGY LEHET-E REGÉNYT ÍRNI A REGÉNYÍRÁS LEHETETLENSÉGÉRŐL?**

Franciaországban is, mint mindenütt a világon az állami és egyházi ünnepek adnak bizonyos ritmust és tagolást az évnak. Sajátos és érdekes jelenség, hogy létezik egy párhuzamos naptár is, különféle vásárok és kereskedelmi események kísérik vissza-visszatérően az év bizonyos időszakait.

A könyvkiadást, könyvkereskedelmet is egyre inkább a marketing szemlélet és a nyereségközpontúság irányítja. Az egész éven végigvonulnak a különféle promóciós és reklám események, akár csak a kereskedelem bármely más ágában. Ezek között a könyvvásár (Salon de livre) márciusi eseménye mellett a másik legfontosabb időszak a különféle irodalmi díjak átadásának őszi szezonja. Cikkemben a legrégebbi és legnevezetesebb irodalmi díjnak, a Goncourt díjnak a 2005-ös odaítélésével, illetve a díjazott életművével szeretnék foglalkozni. FRANÇOIS WEYERGANS személye és díjazott regénye, a *Trois jours chez ma mère* (Három nap anyámnál) több érdekes problémát fel, melyeket kérdésselvetésként vegyünk vázlatosan szemügyre.

Kezdetben a díjak átadásához igazították a könyvek megjelenését, ezért nagyrészt augusztus legvégén, szeptemberben dobták piacra a kiadók az újdonságokat, de később önálló jelenséggé vált a „rentrée littéraire”, az irodalmi évkezdés. Másutt nem tapasztalható jelenség, hogy a nyári vakáció után az iskolakezdést jelölő kifejezés (la rentrée) bevonult a közéleti, politikai szótárba is, és manapság már általánosan jelöli az augusztusi tetszhalott állapot után a közügyek felpeszűdülését. A kifejezés ezután tovább specializálódott, s pár éve már hallható-olvasható az irodalmi évkezdés kifejezés is.

Bár eredetileg az volt a célja, hogy az évnak ebben a szakaszában megjelenő könyvekre irányítsa a figyelmet, és azokat népszerűsítse, az irodalmi szezonnyitó egyre nagyobb tolongással jár. A kiadott művek száma évről évre nő, míg 2006-ban 683 könyv jelent meg, köztük 208 külföldit, addig 2007-ben már 727 regényt adtak ki, melyből 234 volt más országbeli. A GONCOURT-díj odaítélése – s ez vonatkozik szinte valamennyi irodalmi díjra – korántsem tudományos elmélyültségű kutatómunka, avagy elemzés eredménye. Találgatások, fogadások a lapok hasábjain, s a háttérben meghúzódó hatalmi helyezkedések kísérik a végső bejelentés eljövételét. A jelképesnek tekinthető díjazás ellenére minden neves író becsvágya a díj elérése, és egyúttal minden kiadó célja is. Az ítések nem szakmabeliek a szó szoros értelmében, tehát nem irodalmárok, avagy könyvkiadással foglalkozó szakemberek, hanem szinte valamennyien írók, kritikusok.

Az utóbbi években számos kritika érte a díjat odaítélő grémiumokat. A kifogások elsősorban arra vonatkoznak, hogy a zsűri összetétele változatlan, s sok esetben kooptálás alapján történik. A GONCOURT-díj zsűrijébe csak akkor kerül be új tag, ha valaki elhunyt, vagy lemondott. Így most a bírák fele 80 év feletti. A többi jelentősebb díj ítélő bizottsága hasonlóképpen változatlan. A díjak odaítélése körüli visszaéléseknek a lehetősége még az igazságügyi tárcának alárendelt korrupcióellenes ügyosztály figyelmét is felkeltette, s 2005-ben vizsgálatot folytattak az ügyben. A zsűritagok

* BGF KKFK Nemzetközi Gazdálkodás Szaknyelvi Intézeti Tanszék, Neolatin Tanszéki Osztály. francia szakcsoporthoz, főiskolai adjunktus.

befolyásolása természetesen finom módszerekkel történik. Mivel szinte valamennyien maguk is írók, kritikusok, például a szokásosnál nagyobb előleget kaphatnak készülő könyvükért, vagy korábbi műveiket újra nyomják.

A GONCOURT-díj nem csak az irodalmi élet, hanem a gazdasági élet számára is megkerülhetetlen. Egy sikeresnek számító könyv átlag harminc ezres kiadásra számíthat. A díj hatására ez a szám tízszeresére nőhet, s ha hozzávesszük még, hogy a díj hatására idegen nyelvekre is lefordítják, valamint olcsó kiadásban (poche) is megjelenik, akkor a példányszám akár az egy milliót is elérheti. A kiadónak tehát elemi érdeke, hogy díjazott szerzői legyenek, avagy, hogy szerzői díjazottak legyenek. A 2005-ös díjazott végül közel 400 000 példányt adott el. Mivel a díjátadás nem sokkal a karácsonyi bevásárló roham előtt történik, a siker garantált. Jobb körökben szinte kötelező, hogy a z utolsó díjazott alkotás ott legyen a fa alatt.

A Galligarasseuil¹ osztozik a hat legnagyobb irodalmi díj által elismert művek kiadásának 85%-án. Érdekes közjáték volt a 2005-ös évnek, hogy a Fayard elhódította a Flammariontól a GONCOURT-díj esélyesének kikiáltott HOUELLEBECK-et. Pontosabban az irodalomban eddig ismeretlen módon megvásárolta öt egymillió euró előleggel (akárcsak a futballistákat a csapatok). Ezek után szenzációként hatott a hír, hogy a zsűri talán éppen a médiában tapasztalható nyomásnak ellenállva mégsem öt, hanem 6:4 arányban WEYERGANSOT nyilvánította győztesnek. A zsűri hajlamos a már korábban sikereket elért írókat jutalmazni, vagy olyanokat, akik az évkezdetben kiugró példányszámukkal bizonyították, hogy az olvasók érdeklődésére is számíthatnak. Gazdaságilag természetesen a tulajdonos Lagardère²-csoport nem járt rosszul, mert mindkét kiadó, a Fayard, és a végül díjazott művet kiadó Grasset is az ő tulajdonukban van. A díj száz éves története alatt a díjazott könyvek 60%-át a Gallimard vagy a Grasset adta ki.

WEYERGANS belga születésű, francia író. Ez egyfajta kisebbségi létnek számít egy író számára, amennyiben nem sikerül betörni az anyaországi piacra. Az elmúlt két évtized frankofóniára irányuló erőfeszítései, azaz a francia nyelvű államok valamiféle politikai, gazdasági, kulturális érdekközösségbe való tömörítése sok sikert hozott, s kitágította a horizontot az e nyelven író valamennyi alkotó számára. Emellett úgy tűnik, hogy a korábbi felsőbbrendű-alsóbbrendű viszony a két ország között kezd feledésbe merülni, gazdasági téren a belga cégek határozott expanziója figyelhető meg Franciaországban. Kulturális területen pedig a francia irodalom nagylelkűen keblére vonja a francia nyelven író belgiumi, kanadai, afrikai szerzőket, s nem ritkán díjakkal is jutalmazza őket. WEYERGANS a negyedik belga író volt aki ezt az oly áhított elismerést megkapta.

CHARLES PLISNIER 1937-ben az első belga GONCOURT-díjas a *Faux passeports* című könyvéért, 1958-ban FRANCIS WALDER pedig a *Saint-Germain ou la négociation* című művéért kapta meg az elismerést. FÉLICIEN MARCEAU-t 1969-ben *Creezy* című regényéért díjazták. Van azonban két másik díjazott is, akik félig belgának tekinthetők, ők később francia állampolgárságot kaptak. Beatrix BECK 1952-ben a *Léon Morin, prêtre* és DIDIER VAN CAUWELAERT 1994-ben az *Un aller simple*-ért kaptak díjat.

FRANÇOIS WEYERGANS édesapja maga is író volt. Saját szavai szerint az írógép kopogása mellett nőtt fel. Írói hajlamai ellenére kezdetben a filmezéssel próbálkozott, egyes pletykák szerint apja utalt rá, hogy jó néven venné, ha inkább a filmezéssel foglalkozna.

¹ Irónikus szóalkotás a három legjelentősebb könyvkiadót, Gallimard, Grasset et Éditions du Seuil-t jelöli, bár ez utóbbi helyét mostanában már átvette az Albin Michel, melyeket gyakran a piac hallgatólagos felosztásával és a díjak odaítélésébe való beavatkozással vádolnak.

² A gazdasági tét nagyságát érzékeltető álljon itt a csoport birtokában álló kiadók listája: Calmann-Lévy, Dessain et Tolra, Deux Coqs d'Or, EDICEF, Éditions 1 Éditions du Chêne / E.P.A, Éditions Didier / Didier Jeunesse, Éditions Foucher, Éditions Stock, Fayard, Gautier-Languereau, Grasset, Hachette Collections, Hachette Éducation, Hachette Français Langue Etrangère, Hachette Jeunesse, Hachette Littératures, Hachette Pratique, Hachette Tourisme, Harlequin, Hatier, Hazan, Istra, JC Lattès, Larousse, Le Livre de Paris, Le Livre de Poche, Le Masque / Champs-Élysées, Marabout, Octopus France, Pika éditions.

KRIPKÓ E.: ÖNARCKÉP ÍRÓI MÓDRA ...

1941. december 9-én született Etterbeekben, Brüsszel közelében. Édesapja belga, édesanyja avignoni. Tanulmányait az IDHEC-n (Filmművészeti Főiskola) végezte, s már korán GODAR és BESSON hatása alá kerül. A *Les Cahiers du cinéma* című filmes folyóirat munkatársa lesz, s hamarosan első filmjét is elkészíti MAURICE BÉJART-ról. Bár filmes életműve is jelentős, úgy is mint filmkritikus és mint rendező, a nagyközönség körében nem ismert, mert csak fesztiválokon és versenyeken mutatták be alkotásait, mozikban nem. Filmjei: 1962. BÉJART (dokumentumfilm), 1963. HIERONYMUS BOSCH (rövidfilm) 1965. ROBERT BRESSON (Korunk filmesei című portrészorozatban), 1967. *BEAUDELAIRE is gestorven in de zomer*, 1967. *Aline* (nagyfilm), 1972. *Un film sur quelqu'un* (Film valakiről), 1977. *Maladie mortelle* (nagyfilm) (Halálos betegség), 1977. *Je t'aime, tu danses* (Szeretlek, táncolsz), 1978. *Couleur Chair* (nagyfilm) (Testszín)

Filmes látásmódja később azonban írásmódjában és regényeinek szerkezetében is szembeeszköen tetten érhető. Elsősorban abban, ahogy újra és újra átírja, csiszolja a mondatait, akár csak egy filmforgatásnál, ahol a végtelenségig veszik újra a jeleneteket, mindaddig, míg az meg nem felel a rendező elképzeléseinek. Ugyanakkor arra törekszik, hogy a leírtak úgy hassanak, mintha ott frissiben, az ihlet hatására vetette volna papírra, mint ahogy a felvett filmjeleneten sem látszhat, hogy elsőre vagy századjára sikerült tökéletesre. Másodsorban abban, ahogy a nyersanyagból, vázlatokból „összevágja” a könyvet. Egy riportban úgy nyilatkozott, hogy azért tartott ilyen soká regénye megírása, mert bár közben folyamatosan írt, s a könyv nagy része meg is volt, ezeknek az összeillesztése, összeszerkesztése, azaz montírozása, vágása volt a legnehezebb számára, hisz elvégre ő filmrendező.

Egy pszichoanalízist követően, melyet a szakma neves francia atyjánál LACAN-nál folytatott, 27 évesen megírja első regényét a *Salomé*. A regény az asztalfiókban marad, bár nagy hatással van az egész életműre. Egyrészt szinte minden későbbi regényének alapmotívuma megtalálható ebben a regényben, s sokszor egész szakaszokat, sőt hosszabb részeket is átvesz belőle. Később ugyanezt az élményt dolgozza fel egy szarkasztikus-paródiikus írásban, melynek címe *Le pitre* (A bohóc), melyre felfigyel a kritika is, s a ROGER NIMIER-díjjal jutalmazták 1973-ban. Ettől kezdve az irodalom terén is sikert sikerre halmoz, s megindul a díjeső.

- 1979 *Berlin mercredi* (Berlin, szerda)
- 1980 *Les figurants* (Statiszták) Prix de la Société des Gens de Lettres. Prix Sander Pierron de l'Académie Royale de Langue et de Littérature françaises de Belgique.
- 1981 *Macaire le Copte* ROSSEL-díj Belgiában, Prix des Deux Magots Franciaországban
- 1983 *Le radeau de la méduse* (Medúza tutajja) Prix Méridien des quatre jurys
- 1986 *La vie d'un bébé* (Egy magzat élete)
- 1988 *Françaises, français* (Franciák, a Statiszták című regény javított, végleges változata)
- 1989 *Je suis écrivain* (Író vagyok)
- 1992 *La démence du boxeur* (A bokszoló elmebaja) Prix Renaudot
- 1997 *Franz et François* Grand Prix de la langue française (Francia nyelv nagydíja)
- 2005 *Trois jours chez ma mère* GONCOURT-díj
- 2006 *Salomé*, Lauriers Verts de La Forêt des Livres – Prix Révélation

WEYERGANS tehát olyan filmrendező, aki nem filmez, s aki a nagyközönség előtt gyakorlatilag ismeretlen, s olyan író, aki szemléletében mindvégig megmaradt filmesnek. Véleménye szerint a televízió csak idiótákat gyárt, s azért választotta végül a regényírást, mert a próza sokkal kifejezőbb és gazdagabb.

WEYERGANS egy korábbi könyvében apjával való kapcsolatát dolgozta fel. A könyv a gyermekkorában megkérdőjelezhetetlen tekintélyként tisztelt, tehetséges apával szembeni lázadás és szembe fordulás, majd megbékélés története. Nehezteléssel és időnként haraggal átszőtt szeretettel megírt történet a *Franz és François*. A *Trois jours chez ma mère* két témája pedig az anyához való viszony és az írás, az alkotás. Pontosabban a tehetetlenség mindkettővel szemben, az anyától való elszakadás lehetetlensége, és az írás lehetetlensége. Ez a könyv valóban igen nehezen született meg, szinte az írásról szóló naplóként is felfoghatjuk.

A regény első terve 2000-ben született, s még abban az évben el kellett volna készülnie. WEYERGANS éveken át ígérgette kiadójának a könyv elkészültét. Szinte macska-egér játék zajlott köztük. Öt évbe telt, mire valóban nyomdába került a kézirat, s akkor igen sietősen, hisz a GONCOURT-díjnak így is csak a második válogatásába kerülhetett be a késedelem miatt. Egyébként WEYERGANS azon a téren is rekordot döntött, hogy ő az az író, akinek a neve a legtöbbször szerepelt a jelöltek között, de mindezidáig nem kapta meg a díjat.

A műben a szerző, mint egy tükörteremben sétál, ahol az alakja megsokszorozódik, mind ő, s egyben egyik sem igazán ő. Mint egy matrjoska babából, úgy bújnak elő az alakok egymásból. FRANÇOIS WEYERGRAF, a főhős egy regényt ír, melynek a főszereplője FRANÇOIS GRAFFENBERG egy FRANÇOIS WEYERSTEIN nevű íróról beszél, aki nem képes befejezni regényét. Nagyon nehéz regényt írni, mert az élet tele van egymásnak feszülő ellentétekkel, egymásnak látszólag ellentmondó csábításokkal. Így áll egymással szemben a fiú, aki – az író saját szavai szerint – szellemileg rossz állapotban van, s az anya, aki fizikailag gyenge. Nyomasztó az írás kényszere, egyrészt, mert mindenki várja a regényt, másrészt hajt a belső kényszer, s ezzel szemben nyomasztanak, és magát az írást teszik lehetetlenné az üres lapok. Ott az évtizedek óta hűséges társ, s mégis számtalan kalandba bonyolódik a mesélő, kísértének a nők, akik mindig az anyahiányt hivatottak betölteni. Az író számára oly ismerős terepen, a filmezésben ezt a technikát video flash-backnek nevezik, amikor is a kamera filmez valakit, aki szintén filmez és így tovább. A történet(ek) a történetben, avagy tüköreffektus természetesen régóta ismert és kedvelt eljárás a képzőművészetben, s az irodalomban is, az előképeket sorolhatjuk az Ezeregyéjszaka meséitől kezdve a Hamleten át. A huszadik századi szerzők közül említhetjük GIDE-et – akit egyébként a *mise en abime* újkori feltalálójának tartanak – NATHALIE SARRAUTE-ot és MICHAEL ENDÉT. Az egymásból nyíló történetek sorozatában végül is nem ténylegesen az anya portréját rajzolja meg, hanem önmagáról ír, pontosabban saját viszonyáról a szülőhöz, aki őt világra hozta, és az alkotáshoz, amikor neki kellene megszülni, azaz megírni a regényt. Végül is a mű története az alkotás folyamata, akárcsak a képzőművészeti előképekben, VELASQUEZ és JAN VAN EYCK képén, ahol az igazi történés a tükrözésben látszik, nevezetesen a festés mozzanata. Azt is a festészeti hagyományból tudhatjuk, hogy a tükrök olyasmint mutatnak meg, ami különben nem volna látható, vagy nem kimondható. Önmagáról valószínűleg nehezebb kimondani, hogy írói és emberi válságban van, mint mindezt egy többszörösen távolított, tükrözött személyről. A mű a regény történetének több áramlatához is kapcsolható. A francia irodalomnak például mindig is kedvelt műfaja volt a monológ ROUSSEAU-tól kezdve, a történet a mesélő szemzőgéből bontakozik ki, s egyes szám első személyben hangzik el. Egy másik vonulat a *nouveau roman* óta szinte eltűnteti a főhőst valamint a mesélhetőt, történetet, s az elmesélhetetlen, a megragadhatatlan lesz a mű témája. Ez regény azzal is tökéletesen illeszkedik ehhez a vonulathoz, hogy nem az események kronologikus rendje, a belőlük kikerekedő történet a lényeg, hanem a belső történések, az érzések, a dolgok átélése, az emlékek feldolgozása. A harmadik vonulat pedig az (ön)életrajz. Bár akár sértő is lehet a párhuzamba állítás, a regény illeszkedik a jelenlegi divatáramlathoz, a francia könyvpiacot ugyanis az utóbbi években elárasztották az önéletrajzok, valloások, kitarulkozások. A szerzők között megtalálható politikus, színművész, tévé bemondó. Miután már minden földrész és vidék fölfedeztetett, szinte minden mesélhető elmesélhetett, nem marad más, csak a belső világ, a személyes titkok. Ami azzal, hogy ennyire kitergetik, meg is szűnik személyes és titkos lenni, azaz a voyeurizmus önmaga értelmét szünteti meg. Sokan ezt a művet is igazi önéletrajznak hiszik, holott az író ezt több ízben is tagadta. A *Három nap anyámnál* nem az anyáról írott portré, tulajdonképpen ő alig jelenik meg a regény lapjain, hisz a személye csak ürügy az emlékezésre. Nem napló, az események egymásutánosságát mozaikként kell összerakni. Nem önmagán elvégzett pszichoanalízis, hanem regény, fikció, kitalált történet. Nem is egy életpálya bemutatása. Az életrajzi adatokat és a regényes elemeket tudatosan keveri benne az író. A dolgok átélésének a módja a valódi, s nem az események valóságok. A regényben minden valós, de nem igaz. S bár az írónál mindig a személyes élmény adja az indítást, a regényben már teljesen fölösleges azt kutatni, hogy mi az igaz és mi a kitaláció, hisz az író még rá is játszik, s gyakran a „mintha” módszerével él, azaz úgy tesz, mintha igaz lenne, holott csak valódi. Az olvasónak így a saját olvasatát kell kialakítani, azt amilyen módon öbenné ezek az események visszhangzanak, vagy visszhangzanának. S így teljesen megfelel a tüköreffektusnak, az író nem azonos a mesélővel, az olvasó szaba-

KRIPKÓ E.: ÖNARCKÉP ÍRÓI MÓDRA ...

don azonosulhat a mesélővel, avagy a mesélők egyikével. Az író problémamegoldásában a *Franz et François* regény témája az, hogy hogyan válik valaki íróvá, a *Trois jours chez ma mère* pedig magáról az írásról szól, vagy jelen esetben, hogy mennyire munka az írás, s mennyire meg kell küzdeni WEYERGANSNAK azért, hogy a mondat úgy hasson leírva, ahogy az az elképzelésében élt, s a történet szerkezete úgy alakuljon, ahogy gondolta.

A mű megjelenésének másik érdekesség, hogy diptichonszerűen jelent meg egy fiatalkori alkotással, pontosabban annak a korabeli jegyzetek alapján módosított változatával a *Saloméval*, melyet megírásakor nem adott ki az író, valószínűleg édesapjára való tekintettel, akit sérthettek volna a regény egyes fejezetei. Az alkotó megfogalmazása szerint szinte önmaga édesapjaként olvashatta a kéziratot, de mai fejjel nem tudta volna azt így megírni. Talán még soha nem volt olyan az irodalomban, hogy az olvasók egyszerre olvashatják egy fiatalember energikus, lázas és lázadó könyvét, és ugyanannak az embernek az érett fejjel írott alkotását.

WEYERGANS arra a kérdésre, hogy mit jelent neki a GONCOURT-díj, lakonikusan annyit válaszolt, „Azt, hogy többen fognak olvasni”. S ez persze nem csak gazdasági, jövedelmi vetületében jelent sokat. Mert persze az sem mellékes, hogy többet nem kell félni a végrehajtó jövetelétől, hisz a kis piros cédula a könyvön mesés példányszámokat eredményez, de végső soron senki sem az asztalfióknak ír. Az alkotás küzdelmeit azért vállalja minden író, hogy egy napon regényben megörökített hétköznapi kudarcaiban, csalódásaiban, örömeiben, semmiségeiben és tragédiáiban valaki felismerje a saját érzéseit. „Mindannyiunk életében van valamilyen dolog, amelynek befejezését számunkra is érthetetlen okok miatt halogatjuk. Ennyiben azt hiszem a könyvem igazából az általánosat mutatja be”. Talán éppen a századvég emberét, a ma kis emberét, akkor is, ha az végül is sikeres és GONCOURT-díjas.

FELHASZNÁLT IRODALOM

WEYERGANS, FRANÇOIS: *Trois jours chez ma mère*. Paris, Grasset, 2005.

MARCEAU, FÉLICIEN: *A regény szabadon*. Budapest, Európa, 1983

THOMKA BEÁTA: Aluljárók, felüljárók, belső járatok: átjárhatóság. *Jelenkor*, 1999/3

GENETTE, GÉRARD: *Métalepse*. Paris, Seuil, 2004.

WEYERGANS-RÓL szóló cikkek, interjúk a világhálón:

<http://www.lire.fr/entretien.asp/idC=49002/idR=201/idG=3>

<http://www.lire.fr/entretien.asp?idC=33422&idR=201&idTC=4&idG>

<http://www.evene.fr/livres/actualite/weyergans-trois-jours-chez-ma-mere-goncourt-241.php>

<http://www.lire.fr/enquete.asp/idC=46200/idTC=15/idR=200/idG=>

<http://archquo.nouvelobs.com/cgi/articles?ad=culture/20051103.OBS4099.html&host=http://permanent.nouvelobs.com/>